

SANAT YAPITI ELEŞTİRİSİNDE KARŞILAŞILAN SIKINTILAR VE GÖSTERGEBİLİMSEL ÇÖZÜMLEME YÖNTEMİ

THE PROBLEMS ENCOUNTERED IN ART CRITICISM AND SEMIOTIC ANALYSIS

Bengü BATU¹

ÖZ

Güzel Sanatlar eğitimi sürecinde bireylere eleştirel, kültürel bilgi ve deneyim kazandırılmaya çalışılır. Bu bilgi ve deneyim tarih, kültürle ilgili kuramsal derslerin yanında sanat eleştirisi, sanat eseri inceleme dersleriyle de verilmeye çalışılmaktadır. Tarihsel süreçte sanatın varlık nedeniyle bağlantılı olarak sanat eleştirisi yöntemleri de değişmektedir. Sanat eleştiri süreci, eleştirilen nesnenin doğasından dolayı birtakım zorlukları içerisinde barındırmaktadır. Bu çalışmada betimsel çözümleme yöntemi ile eleştiri sürecinde incelenen nesnenin (sanat yapıtı) doğasından dolayı karşılaşılan sıkıntıların neler olduğu ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu zorlukları aşmada göstergebilimsel yöntemin yeri ve yapısı üzerinde durularak göstergebilimsel çözümleme yönteminin eleştiriden ayrıldığı noktalar belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gösterge, göstergebilim, sanat eleştirisi.

ABSTRACT

The fine arts education process attempts to imbue individuals with critical and cultural knowledge and experience. This knowledge and experience is passed on with the aid of courses revolving around art criticism and art analysis, in addition to theoretical lectures on history and culture. Through the course of history, methods of art have evolved in connection with art's reason for being. The process of art criticism embodies a number of difficulties arising from the nature of the art itself. This work will attempt to examine, through the use of descriptive analysis, the difficulties presented by the nature of art during the art criticism process. The work will additionally attempt to pinpoint the ways in which the semiotic analysis method diverges from criticism while considering the role and structure of the semiotic method in overcoming such difficulties.

Keywords: Sign, semiotics, art criticism.

¹ Yrd. Doç. Dr., Bülent Ecevit Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, bengubatu2@hotmail.com

1. GİRİŞ

Güzel sanatlar eğitimi sürecinde sanat eğitimi alan bireylere uygulamalı çalışmalar yanında, sanat yapıtını oluşturan göstergeleri okuyup anlamlandırabileceği, kendine özgü yapısını kavrayabileceği eleştirel, kültürel ve estetikle ilgili bilgi ve deneyim kazandırılmaya çalışılır. Bu bilgi ve deneyim sanat eğitimi veren kurumlarda uygulamalı çalışmalar yanında görsel iletişim, imge ve yorumları, semiyotik, sanat eleştirisi, sanat yapıtı çözümlemesi gibi farklı adlandırmalar altındaki derslerle verilmeye çalışılmaktadır. Eleştiri sözcüğü, Dil Derneğinin yayımladığı (2005) Türkçe sözlükte üç değişik şekilde tanımlanıyor:

1. Bir insanı, bir yapıtı, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek ereğiyle inceleme işi (...),
2. Bir yazın ya da sanat yapıtını her yönüyle inceleyip açıklamak, anlaşılmasını sağlamak ve değerlendirmek amacıyla yazılan yazı türü (...), Özellikle bilginin temellerini ve doğruluk durumunu inceleme, sınama, yargılama.

Sanat alanında tanımlandığında ise eleştiri kendine özgü yasaları, yöntemleri ve türleri olan, sanatın varlık nedenine bağlı olarak değişen bir yazın çeşididir. Tarihsel süreçte sanatın varlık nedeni, tanımı değişikçe farklı eleştiri ve inceleme yöntemleri, değerlendirme ölçütleri geliştirilmektedir. Farklı eleştiri ve çözümleme yöntemlerinin yapıtlara yaklaşım biçimleri, yapıtta yakalamak istedikleri değerler değişik olsa da, hepsinde yapıtın anlamını ortaya çıkartmaya yönelik bir kaygının ön planda olduğu görülür. Sanat eğitimi alan bireyler yapıt eleştirisi ve çözümlemeleriyle bireysel bir dilin yapısından tüm bir dilin yapısını, işleyişini kavrarken dilin niteliklerini ayımsamayı, göstergeleri okuyarak yapıtı anlamlandırabilmeyi ve iletişime girebilmeyi öğrenirler (Kırışoğlu, 2005:11). Sanat dilinin anlaşılması, sanat eğitimi alan bireylere o dildeki göstergeleri okuyabilme yetisi kazandırarak, sanatsal bildirim de anlayabilmenin kapısını açar. Bu süreç kuramsal temele dayanan bir hazırlık aşaması gerektirir. Sanat yapıtı eleştirisi süreci sanat yapıtının doğasından kaynaklanan sıkıntıları içerisinde barındırmaktadır. Bunun yanında, 20. yüzyıl sanatının almış olduğu kavramsal boyut, sanat yapıtı eleştirisi ve çözümlemesi sürecini sanat eğitimi alan öğrenciler için daha sıkıntılı bir hale getirmiştir. Geleneksel estetik anlayış yerini dil ve anlamla ilgili sorgulamalara bırakırken, düşünce ve kavram yapıtın önüne geçmiştir. Sanatçılar göstergebilimciler, dilbilimciler ve filozofların yaklaşımlarından etkilenerek kimi zaman doğrudan kimi zaman da dolaylı olarak yapıtlarıyla düşünsel ilişkiler kurmaktadır. Sanat yapıtlarının eleştirisi ve

çözümlemesi süreci her zamankinden fazla kuramsal yapılara bağlı hale gelmiştir. Bu noktada sanatçıların üretimlerinde düşünsel ilişkiler kurduğu dilbilim kökenli göstergebilimsel yaklaşımlar hakkında bilgi sahibi olmak, sanat yapıtlarının eleştirisi ve çözümlemesi sürecinde önemli görünmektedir. Sanat yapıtlarının ilişki kurduğu yapıları anlamlandırabilmek, bağlantılar kurabilmek açısından sanat eleştirisi ve çözümleme dersleri de içerik olarak yetersiz kalmaktadır.

Bu çalışmada betimsel çözümleme yöntemi ile eleştiri sürecinde karşılaşılan, sanat yapıtının doğasından kaynaklanan sıkıntıların neler olduğu ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Bu sıkıntıları aşmada göstergebilimsel yöntemin yeri ve yapısı üzerinde durularak göstergebilimsel çözümleme yönteminin eleştiriden ayrıldığı noktalar belirlenmeye çalışılacaktır.

2. ELEŞTİRİ SÜRECİNDE SANAT YAPITININ DOĞASINDAN KAYNAKLANAN SIKINTILAR

Sanat yapıtı eleştirisi sürecinde karşılaşılan ilk sıkıntı, görsel niteliklerinden dolayı estetik göstergelerin (sanat yapıtları), mantıksal göstergelere göre çok daha az uzlaşımsal olmasıdır. Estetik göstergeler öznellikle yapılandırılmış ve her tüketilişinde, okunuşunda alımlayanla birlikte öznellikler edinmeye açık nesnelere sahiptir. İçinde buldukları dizgeyle, bağlamla bambaşka anlamlar yüklenmeye hazır duruma gelirler. Bazen bu oluşumlar bir defaya mahsustur ve süreçte yapısal değişime uğrar. Göstergelerin yan yana gelmesinin oluşturduğu yapı, ritim farklı anlam alanları oluşturur. Estetik göstergelerin bazıları yüksek düzeyde uzlaşımsal özelliklere sahip olsa da, bu durum hiçbir zaman mantıksal göstergelerin gerektirdiği zorunlu bir nitelik değildir. Estetik göstergeler (sanat yapıtları) bir yerden sonra her türlü anlamsal uzlaşımdan sıyrılır. Çünkü sanat yapıtları, biricikliği çerçevesinde dengeli, organik bir bütün olarak tamamlanmış ve kapalı, aynı zamanda da pek çok farklı biçimde algılanıp, yorumlanmaya elverişli olmalarıyla 'açık yapı'dırlar. Açık yapı tanımlaması her sanat yapıtının sonsuz sayıda okumalar toplamına açık bir nesne oluşunu niteler. İzleyicinin bakışı yapıtı canlandırırken zamansal, tarihsel, kültürel etkenlerle ona yeni anlam olanakları kazandırır. Yapıt her algılanışında yepyeni bir perspektife kavuşur, genişleyen anlamlar ifade eder (Eco, 2001:10; Guiraud 1994:131). İzleyenin bakışıyla devreye giren öznellikler anlamı zenginleştirirken bir yandan da bulanıklaştırır. Estetik uyarının alıcısı onu yalnızca

göndergesel olan herhangi bir iletişimi çözümlediği gibi çözümleyemez; önermeyi bileşenlerine ayırarak her birinin göndergesini ortaya çıkaramaz. Estetik bir uyarıcıda, özel bir göstereyi öbürlerinden ayırıp tekil bir biçimde düz anlamına bağlamak mümkün değildir (Eco, 2001:53-54). Özellikle 1960 sonrası sanat üretimleri incelendiğinde bu durumun daha karmaşık bir hal aldığı görülmektedir. Sanat yapıtının açık yapıt niteliğinin dönüşüme uğrayarak “maksatlı açık yapıt”lara doğru bir evrilme içerisinde olduğu görülür. Çağdaş sanat yapıtları incelendiğinde yapıtların açıklığının maksatlı, belirtik ve aşırı olduğu görülür. Çağdaş sanat yapıtlarının açıklığı yalnızca estetik nesnenin doğasında, yapısında ve kompozisyonunda değil, bu yapının, kompozisyonun içerisinde birleşen öğelerinde de mevcuttur. Çağdaş sanat yapıtlarının maksatlı açık niteliği, iletinin olası anlamlarını da çoğaltmaktadır (Eco, 2001:58-61). Artık söz konusu olan kapalı bir bütün değildir. Her tür çözümlenmeye, parçalanmaya zihinsel ve fiziksel müdahaleye açık bir yapıdır. Çağdaş sanat yaklaşımlarıyla birlikte hem sanat yapıtı, hem sanat yapıtını üreten, oluşturan göstergeler, hem de sanat yapıtının üretim süreci ön plana çıkartılabilir. Zamana yayılan yapıtın üretim süreci ve yapıt ilişkisi sorgulanabilir. Sanatçı, sanat yapıtına, yapıtı oluşturan araçlara ya da süreçlere vurgu yapabilir. Sanat yapıtının üretim sürecindeki değişimler ve yapıtların maksatlı açık niteliğinden dolayı, yapıtların yorumlanmasında (eleştirisinde) büyük bir çeşitlilik yaşanmaktadır. İşte bu noktada maksatlı açık yapıt niteliğinde olan çağdaş sanat yapıtlarının eleştirisinde, yapıtın dilinin anlaşılmasının yanında, Umberto Eco'nun (2003) *Yorum ve Aşırı Yorum* adlı kitabında sorguladığı “aşırı yorum” riski de ortaya çıkmaktadır. Eco, yapıtı okuyanın haklarını ortadan kaldırmadan, sadece metnin (sanat yapıtı) haklarına karşı sınırlandırarak bir metin, sanat tüketicisi ve sanatçı ilişkisi kurmaya çalışır. Bu noktada sanatçının, sanat yapıtının, sanat tüketicisinin konumunu yeniden biçimlenirken, sanat yapıtını kuşatan anlamları yakalamak ve aşırı yorum riskinden kaçınmak için sanat yapıtı eleştirisi ve çözümlenmesi yöntemleri de daha sistemli hale getirilerek evirilmelidir.

Eleştiri sürecinde karşılaşılan ikinci sıkıntı ise, sanat eleştirisi türlerinin büyük bir çoğunluğunun sanat kuramlarını temel alarak gelişen yöntemler olmasından kaynaklanmaktadır. Estetiğin temel konularından biri olan sanat kuramları sanat yapıtlarının varlığını, algılanma sürecini, tüketimini ve yapısını araştırır. Kuramsalın yapıtı aydınlattığı,

anlam olanaklarını açtığı yerde, yapıt kuramsal temelli yaklaşımları kurar ve zenginleştirir. Sanat kuramlarını temel alarak gelişen yöntemler sınıflandırıldığında dört değişik başlık altında toplanabilir: sanatçı, sanat yapıtı, sanat tüketicisi ve bunların içinde bulunduğu fiziksel ve toplumsal çevre. Temel sanat kuramları bu dört öğeden birine yönelir. Sanat yapıtlarını incelerken kullanılan eleştiri ve çözümleme yöntemleri dış dünyaya, sanatçıya, okura ve sanat yapıtına dönük yöntemler olarak ele alınabilir. Bunlardan bazıları zaten bu kuramların getirdiği yöntemlerdir. Bazıları ise, her ne kadar belli bir kurama bağlı sayılmasalar da, sanat yapıtlarını incelemede kullandıkları ölçütlerle bu dört bakış açısından birine yaklaşırlar (Moran, 2005:10-11). Temel sanat kuramlarından kaynaklanan sanat yapıtı eleştirisi yöntemlerinin kendi yaklaşım tarzlarına yönelik sınırlar belirlemesinin bir takım sakıncaları olduğunu da belirtmek gerekir. “Kuram, esneklik adına ödün verdiği sürece asli niteliğinden uzaklaştığı için sonuna kadar direnir, oysa has sanat yapıtı her zaman istisnai olup, kuramın öngördüğü ölçütlere ters düştüğü ölçüde sahici olmaya hak kazanmıştır” (Ergüven, 2007:19-20). Kuramlara göre yapıtları eleştirmek ve bu doğrultuda sınırlar belirlemek yapıtın anlamını, değerini kuşatmayabileceği gibi kuramcılık, kuralcılık kadar da tehlikeli olabilir.

Eleştiri sürecinde karşılaşılan üçüncü sıkıntı ise eleştiri söylemi kurulurken ortaya çıkar. Sanat yapıtı eleştirisi bir dilin başka bir dile çevrilmesi sürecidir. Çünkü eleştiri yapma etkinliği sanat yapıtındaki anlam üstüne konuşmak, hem çevirmek hem de anlam üretmektir. Bu bağlamda anlam üstüne konuşmak konu dili (resim, yerleştirme, video...) başka bir dile çevirip yeniden biçimlendirerek anlam üretmektir. Eleştiri farklı nitelikteki göstergeler arasında çeviri yapmaktır. Barthes, eleştirinin söylem üzerine kurulan bir söylem olduğunu belirtir (Giderer, 2006:69). Bir söylem olan resim, yerleştirme (enstalasyon), performans gibi farklı bir tözü, gereci kullanan bir dil, doğal dile (konuşma diline) çevrildikten sonra eleştiri söylemi kurulur. Eleştiri etkinliğinde renk ve dokulardan meydana gelmiş soyut bir resmi, zaman içinde dönüşerek farklı anlamlar üreten bir performansı, mekânda üç boyutlu yayılım gösteren, bağlamla anlam kazanan bir yerleştirmeyi kendi dizgesine özgü niteliklerini bir doğal dile çevirerek anlatırız. Kısacası belli bir tözü, gereci kullanarak gerçekleşmiş bir gösterge dizgesinin yapısal özelliklerini, farklı tözü, farklı gereci kullanan bir gösterge dizgesiyle vermeye çalışırız. Bu dönüştürme işlemi ise ancak sistemli bir yöntemle en uygun

şekilde sonuçlandırılabilir. Eleştiri söyleminin üretilmesi sürecinde uygulanacak dönüşümler, kalkış metninin (sanat yapıtının) anlamlar evrenini, üretim sırasındaki aşamalarını en uygun, eş değerli biçimde taşıyabilecek mantıksal, dilsel işlemler aracılığıyla gerçekleştirebilir. Yapıt eleştirisi ve çözümlemesi yöntemlerine baktığımızda ise, böyle mantık temelli, sistemli bir çabayı çağdaş dil kuramlarından yola çıkılarak geliştirilen çözümleme yöntemlerinde gördüğümüzü belirtmek gerekir.

Son yıllarda sanat eğitimi alanında sanat eleştirisinde yapıtı merkeze alan yaklaşımlar arasında yapıta dönük eleştiri türleri ve çağdaş dil kuramlarından kaynaklanan çözümleme yöntemlerinin ön plana çıkmaya başlaması bir moda ya da rastlantı değildir. 'Sanat nedir?' sorusuna verilen yanıtlar doğrultusunda eleştiri ve çözümleme yöntemlerinin yapıtı kuşatması için yapıtın değişen niteliğiyle birlikte dönüşmesi kaçınılmazdır. 1960 sonrası sanat üretimleri incelendiğinde, sanatçıların estetik beğeniye yönelik üretimlerden vazgeçerek, kavram ve çözümlemeler önererek, imge ve dil arasındaki ilişkileri irdelleyen, düşünceyi belirli bir dille dolaysız olarak sunarak, seyirciyi bunları anlamaya, çözmeye kendi düşünceleri ile tamamlamaya çağırdıkları görülmektedir (Germaner, 1996:48). 'Karşı biçimci sanatçılar sanatın işleyiş biçimlerini alternatif sanat malzemeleriyle irdelerken, kavramsal sanatçılar sanatı Ludwig Wittgenstein, Ferdinand de Saussure, Claude Levi Strauss ve Roland Barthes'in geliştirdiği dilbilimsel çözümlemeler ve göstergebilimin kuramlarından yararlanarak çözümlenmeye çalışmışlardır' (Atakan, 2008:46). Öneren bir sanat yapıtı ancak yorumcunun imgesel ve duygusal kaynakları sayesinde ortaya konabilir. Bu noktada sanatçının, sanat yapıtının sanat tüketicisinin konumu da yeniden biçimlenmektedir. Kuramsal bilgi birikimine sahip olmayan izleyici bir kılavuz olmadan yolunu bulamaz. Sanat yapıtı kavramının içeriği çok genişlediğinden sanat eğitimi alan bireyler, sanat tüketicileri de üretilenleri anlamada, çözümlemelerde, değerlendirmede sıkıntılar yaşamaktadır. Bu nedenle yapıt incelemelerinde eleştiri yöntemlerinden farklı olarak daha sistemli ve mantık temelli çözümlemeler öneren yaklaşımların da ön plana çıkması kaçınılmazdır. Özellikle mantık temelli, sistemli bir yaklaşım olan göstergebilimsel yöntem dikkat çekmektedir. Göstergebilim kendisini oluşturan "gösterge" ve "bilim" kavramlarının toplamından farklı bir boyut içerir. Göstergelerin bilimsel olarak incelenmesinin yanında anlamla, anlamın üretilmesi süreçleriyle, eklemeli biçimiyle

ilgilenen bir etkinlik olarak düşünülmektedir. Çözümledikleri nesnede var olduğu kabul edilen yapıyı belli yöntemlerle sistemli bir biçimde ayrıştırarak, bozarak, yeniden kurarak yapılandırmaya çalışırlar. Göstergebilimsel çözümleme yöntemleri, yapıt eleştirisinde yapıtı merkeze alan diğer yaklaşımlar gibi kendini yalnızca incelediği yapıtın (metnin) içeriği ile sınırlar. Toplumsal, kültürel etkenler gibi metin dışı bilgiler edinilir, ancak bunlara metnin içerisinde belirirlerse başvurulur (Rıfat, 2007:31). Belirtmek gerekir ki, göstergebilimsel çözümlenelerde 2000'li yıllardan beri metin dışına da önem vermeye başlanmıştır. Göstergebilimsel çözümlenelerin metni, sanat yapıtını merkeze alan yaklaşımının altında yapısalci dilbiliminden kaynaklanan bir yöntem oluşu yatmaktadır. Yapısalcılar, yapıt incelemelerinde yapıtı merkeze alarak dilin yapısını (doğal diller, resim dili..) zaman içinde evrimini bir yana bırakarak, dili belli tarih sınırları arasında, en az değiştiği dönem içinde incelemekten yanadırlar. Yüzeyleki görüntünün altında, derinde yatan kuralların ve yasaların oluşturduğu yapıyı arayarak, yapıyı oluşturan birimlerin tek başlarına anlam taşımadıkları yapı içerisinde birbirleriyle olan bağıntılardan anlam kazandıklarını savunurlar (Tüfekçi, 2004:50-51). Yapılaşmış bütünün örgütleniş biçimi üzerine yönelirler. Yapının iç düzenine yönelerek, dışta kalan etkenleri gerektiğinde yapının gösterdiği yönde değerlendirirler. Yapısalcı dilbilimden kaynaklanan göstergebilimsel çözümleme yöntemini anlayabilmek için eleştiri yöntemlerinden ayrıldığı noktaları iyi belirlemek gerekir.

3. GÖSTERGEBİLİMSSEL ÇÖZÜMLEME YÖNTEMLERİNİN ELEŞTİRİDEN AYRILDIĞI NOKTALAR

Eleştiri süreci, betimleme, çözümleme ve yargı aşamalarından oluşarak özünde kişisel yargı temeline dayanır. Çözümleme ve yargı süreçlerinde ise yapıt hakkında bir yorum yapılmaktadır. Süreç içerisine yorumun girmesi de nesnellikten uzaklaşma ve aşırı yoruma kaçma risklerini içinde barındırmaktadır. Sanat yapıtının bir yorumunu yapma etkinliği olarak değerlendirebileceğimiz sanat eleştirisinin en güç yanı, nesnel, yansız, estetik ölçütler kullanmaya çalışma aşamasında ortaya çıkar. Eleştiri ister istemez öznel bir nitelik taşır; ayrıca ölçütseldir. Çünkü incelenen sanat yapıtındaki iyi ya da kötü niteliklerin neye dayandırıldığı belli belirsiz duyumsatılır ya da açıkça belirtilir. Bu anlamda eleştiri eleştirmenin yetkinliğini sorgulamasız ölçüt olarak içeren bir inceleme türüdür (Yalçın,

2008:124). Eleştiri sürecinde bulunan şey, bir metne dönüşen sanat yapısının metinsel tutarlılığına ve bunun ardındaki anlam sitemine bağlı olarak söylediği şey midir? Bu açıdan ne kadar nesnel olabilir ve aşırı yoruma kaçma riskinden uzaklaşabilir? Eleştiride Umberto Eco'nun (2003) *Yorum ve Aşırı Yorum* adlı kitabında ele aldığı aşırı yorum riski ortaya çıkmaktadır. Eco aşırı yorumu, yalnızca rastlantısal olabilecek öğeleri anlamlı olarak ele almaya aşırı eğilimle bağdaştırmıştır. Aşırı yorum kavramıyla birlikte, bir sanat yapısının eleştirisinin aşırı yorum örneği oluşturduğuna hangi ölçüte dayanarak karar verebiliriz sorusu akıllara gelmektedir. Eleştiride aşırı yorumu tanımlayabilmek için elimizde iyi bir yorumu, anlam çözümlenmeyi tanımlayabilecek ölçütlerin de bulunması gerekir. Bir yapıtı çözümlerken anlam evrenini ortaya çıkartırken, hangi yorumların, yaklaşım tarzlarının daha iyi olduğunu belirleyecek kurallar yoksa da, en azından hangi yaklaşımların eksik olduğunu ortaya koyacak ölçütlerin olması gerekir (Eco, 2003:62). Eleştiriye çağdaş dil kuramları çerçevesinde nesnel bir inceleme yöntemi olarak geliştirmek isteyenler çıkmıştır. Göstergebilimin bir bilim dalı olarak ortaya çıkıp, özerkleşmesinde rol oynayan önemli isimlerden biri olan Charles Sanders Pierce da her yorumsal sonucun zorunlu yanılabilirliği üzerinde durarak bir yorumun, yapıt çözümlenmenin asgari kabul edilebilirliği değer dizgesini oluşturmaya çalışmıştır (Türer, 2009:71-82). Böylelikle eleştiri yaklaşımları da sorgulanmaya başlanmıştır. Göstergebilimsel yöntem, eleştiri yöntemlerinden farkı bu noktada ortaya çıkmaktadır. Göstergebilimsel çözümlenmede eleştiride olduğu gibi yorum ve yargıya varılmaz. Çünkü yorum ve yargı süreci her zaman bireyselleşmeye açıktır. Bir bilgiyi araştırma yönteminin temelinde sıkı ve çelişkisiz bağıntılar dizgesi içeren bir çözümlenmeye ya da uslamaya başvuruluyorsa, uygulanan yöntem bir eleştiri değildir. Göstergebilimsel yaklaşımın ereği, inceleme nesnesi üstüne bir değer yargısında bulunmak, yorum yapmak değildir. O nesneyi yansız bir biçimde betimlemektir (Yalçın, 2008:124). Amaç, incelenecek olan yapıtı kontrollü bir biçimde incelemek, anlamı ve anlamı oluşturan yapıyı nesnel olarak betimlemeye çalışmak, öznellikten olabildiğince kaçınmaktır. Göstergebilimsel çözümlenme yöntemi, anlamın üretilmesi süreçleriyle, eklemlenmiş biçimiyle ilgilenen bir etkinlik olarak düşünülmektedir (Rifat, 2007: 29). Göstergebilim her şeyden önce anlam incelemelerini kendisine amaç edinir. Karşımıza hangi biçime bürünerek çıkarsa çıksın (yazınsal, bilimsel söylem, sanat yapıtı, mimarlık yapısı...) her türlü anlamlı bütünün hangi anlamsal katmanlardan oluştuğunu

çözümleyerek, bir üst dil aracılığıyla dizgeleştirerek yeniden sunmayı amaçlar. Göstergebilim konu dili inceleyecek üst dildir. Göstergebilimin yapıt incelemelerini üst dille, aşamalar şeklinde gerçekleştirmesi yazın, resim, müzik eleştirisi gibi doğal dille özdeşleşen betimleyici dillerden ayrıldığını kanıtlar (Rıfat, 2007:8-33-83-89). Bu başka bir dile geçiştir. Hem de betimleme düzeyi olarak basamaklanan çeşitli düzeylerden oluşur (Courtés, 1983:350). Mantıksal düşüncenin önemi burada ortaya çıkmaktadır. Gerçek bir dilin (konu dilin) yapısı, bağlantıları simgesel üstdille açıklanabilir (Kıran, 1987: 298). Sanat yapıtı incelemelerinde dilbilim kökenli kuramlardan görsel göstergebilimden yararlanılması, sanat yapıtı ile dil arasındaki bağlantının ne olduğu sorusunu akıllara getirebilir. Sanat yapıtları anlam taşırlar, üretirler, anlamın oluşumunu tetiklerler ve anlamı iletirler. Bu işlevi hiçbir zaman dilden bağımsız bir şekilde gerçekleştiremezler. Çünkü bir görsel gösterge olan sanat yapıtlarının duyu organlarıyla algılanan somut, gösteren yönü olduğu gibi gösterilen, bu gösterenin neyi gösterdiği yönü de vardır. Sanat yapıtında gösterilen ise yapıtın kavramsal yönüdür. Anlamı ortaya çıkartan, kavramsal yönde her zaman dille bağlantılıdır. Bu kavramsal yön de semiyolojik bir yaklaşımı gerekli kılar. Mukarovsky'e göre, sanat yapıtı üzerinde semiyolojik bir çalışma yapılmazsa, sanat yapıtının incelenmesi, anlamın çözümlenmesi süreci eksik kalacaktır (Tunalı 1996:105). Sanat yapıtının semiyolojik bir yaklaşım olan göstergebilimsel yöntemle ele alınması sanat yapıtının anlam evrenini kuşatmaya yardımcı olacaktır. Göstergebilimsel yöntemin amacı, incelenecek olan yapıtı kontrollü bir şekilde mantık temelli, nesnel bir yöntemle incelemektir. Anlamı, anlamı oluşturan yapıyı ortaya çıkartmaktır. Göstergebilimsel yöntemle bir yapıtta var olduğu varsayılan yapı, sistemli bir yöntemle ayrılarak, çözümlenerek üstdille yeniden yapılandırılmaya çalışılır. Böylelikle bir metne dönüşen sanat yapıtının nasıl işlediği de ortaya çıkar. Bu noktada sanat eğitiminde sanat yapıtı inceleme sürecinde göstergebilimsel yöntemin kullanılmasının gerekliliği de ortaya çıkar. Bu gün hâkim olan dil ve anlam kavrayışı göstergebilimin getirmiş olduğu gösterge temelli dil ve anlam kavrayışıdır. Bu çağın metinleri, bir metne dönüşen sanat yapıtları, eleştiri anlayışı da bu bakış açısının ürünleridir. Altmışlı yılların başından itibaren sanat eleştirisi ve sanat pratiğinde sanatçı, sanat tüketicisi ve sanat yapıtı kavramlarının düşünsel temelinde gösterge kavramından yola çıkılarak geliştirilen iki temel sav yatar. Birinci sav kaynağını yapısal dilbilimde bulur. Bu sava göre insanı çevreleyen dünyada her şey bir

göstergedir. Bu göstergeler dizge oluşturarak dili oluşturur. Bu yaklaşım sanat eleştirisi ve sanat pratiğinde kendini gösterir. İkinci sav ise her göstergenin bir izler oyunu olduğu iddiasıdır. Bu sav ise yapısökümcü düşüncenin doğmasına neden olurken post modern yaklaşımların alt yapısını oluşturur. Derrida'ya göre her gösteren yalnızca başka göstereni gösterir. Bu zincirleme bağlantının sonu gelmez ve anlam asla tamamlanamaz. Anlam devingendir (Aysever, 2004:91-94). 1960 sonrası sanat üretimlerinde bitmiş nesnenin yerine süreç, düşünce ve eylemin vurgulanmasının altında yapısökümcü düşünce yatar. Yapısalcı bir yaklaşım olan göstergebilimsel yöntemle, yapıttaki anlamlar sistemli ve aşamalı bir şekilde ortaya çıkartılırken yapısalcı yaklaşımın bakış açısı da kavranır. Yapıyı anlamadan örgütleniş biçimini çözümlmeden yapıyı bozmak, 1960 sonrası sanat yapıtlarının düşünsel temelini oluşturan yapıbozumcu yaklaşımları da anlamak mümkün değildir. Bu noktada sanat yapıtının okunması sürecinde göstergebilimin önemi ortaya çıkmaktadır. Göstergebilimin getirmiş olduğu savların ve göstergelerin izler oyunu olduğu düşüncesinden hareketle oluşan yapıbozumcu yaklaşımların düşünsel temelini kavramanın günümüz sanat yapıtlarını anlamlandırabilmek ve dayandıkları düşünsel temeli görebilmek açısından önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

4. SONUÇ

Sanat eğitiminin amaçları arasında sanat eğitimi alan bireylerin eleştiri yapabilme yetilerinin geliştirilmesi hedefi de vardır. Eleştiri süreci sanat yapıtının doğasından kaynaklanan birtakım sıkıntıları barındırmasının yanında, 1960'lerden sonra sanat yapıtlarında düşünce ve kavramın odak noktaya geçmesi bu süreci daha da karmaşıktır. Sanatın yönü, dilin biçiminden söylenen şeye odaklanmıştır. Eleştiri yöntemleri, yaklaşımları üzerinde her zamankinden fazla düşünme gerekliliğini ortaya çıkartmaktadır. 1960 sonrasında sanat yapıtları incelendiğinde estetik beğeniye yönelik üretimlerden vazgeçildiği ve bir gösterge olan sanat yapıtının odağının biçimden gösterene, anlama kaydığı görülmektedir. Bu durum sanat yapıtı karşısında izleyicinin konumunu da değiştirmektedir. Günümüz sanatı pasif izleyici yerine mesaj ve anlam temelli sanat yapıtları ile aktif ve düşünsel ilişki kurabilecek izleyiciyi talep etmektedir. Tüm bu dönüşümlerin sanat yapıtının doğasından kaynaklanan sıkıntıları barındıran eleştiri süreci ve yöntemleri üzerine

sorgulamalar yapmayı ve yeni yaklaşımlar üzerinde durmayı gerekli kıldığı düşünülmüştür. Eleştiri sürecinde sanat yapıtının doğasından kaynaklanan sıkıntılar üç madde olarak belirlenmiştir:

1-Sanat yapıtının açık yapıt niteliği.

2-Sanat kuramlarının ölçütlerine dayanan eleştiri anlayışlarının kurama direnen yapıt karşısındaki kuralcılığı.

3-Bir söylem olan sanat yapıtının üzerine kurulmaya çalışılan eleştiri söylemi

İlk olarak estetik göstergelerin dengeli bir bütün olarak tamamlanmış ve kapalı, aynı zamanda farklı biçimlerde algılanıp yorumlanmaya elverişli olmalarıyla açık yapıda oldukları belirtilmiştir. 1960 sonrasında sanat yapıtının anlam üretimi açısından açık yapıt niteliğinin, sanat kavramının değişmesi ile daha da artarak maksatlı açık yapıtlara doğru evirildiği belirtilmiştir. Sanat yapıtlarının üretim sürecindeki değişimler nedeniyle yapıtların eleştirisinde büyük bir çeşitlilik yaşanmaktadır. Bu durum sanat yapıtlarının eleştirisinde yapıtın dilinin anlaşılmasının yanında, aşırı yorum riskini de ortaya çıkartmaktadır. Eco aşırı yorumu, rastlantısal olabilecek öğeleri anlamlı olarak ele almaya aşırı eğilim olarak tanımlamıştır. Bu noktada aşırı yorum riskinden kaçınmak için yapıt eleştirisi ve çözümleme yöntemlerinin de daha sistemli hale getirilmesinin gerekliliğinin ortaya çıktığı düşünülmektedir. Dilbilim kökenli, nesnel bir inceleme yöntemi olan göstergebilimin eleştiri yöntemlerinden farkı bu noktada ortaya çıkmıştır. Göstergebilimsel çözümlemede bireyselleşmeye açık olduğu için yorum ve yargıya varılmaz. Amaç incelenecek olan yapıtı kontrollü bir biçimde incelemek, anlamı ve anlamı oluşturan yapıyı bir değer yargısında bulunmadan nesnel olarak betimlemeye çalışmaktır.

İkinci olarak sanat eleştirisi yöntemlerinin büyük çoğunluğunun sanat kuramlarını temel olarak geliştirilen yöntemler olduğu ve kuramcılığın eleştiride kuralcılık kadar tehlikeli olabileceği, kimi zamanda yapıtın anlam alanını kuşatmayabileceği üzerinde durulmuştur.

Üçüncü olarak sanat yapıtı eleştiri süreci, Barthes'in belirttiği gibi bir dilin başka bir dile çevrilmesi, söylem üzerine kurulan söylem olarak tanımlanmıştır (Giderer, 2006:69). Bu dönüştürme işleminde yapıtın anlam alanını ortaya çıkartabilmek açısından daha sistemli

yöntemlere, ölçütlere ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir. Yapma ve mantık temelli bir üst dil geliştiren göstergebilimin bu sıkıntıyı aşmadaki önemli konumuna dikkat çekilmiştir. Eleştiri yöntemlerinin uygulanması sırasında karşılaşılan sıkıntılara alternatif olabilecek göstergebilimsel yöntemin, eleştiri yöntemlerinden farklı olduğu noktalar belirlenerek sanat yapıtı karşısındaki konumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Özellikle sanat kuramlarına dayandırılarak geliştirilen eleştiri yöntemlerinin çözümleme ve yargı aşamalarıyla bir yorum yapma etkinliği oluşturduğu, bu durumun da nesnellikten uzaklaşma riskini doğurduğu üzerinde durulmuştur. Eleştiri ve çözümlenmeler her zaman yorumu ve bireyselleşmeyi içinde barındırır ve yapılan yorumlar Eco'nun (2003) 'aşırı yorum' olarak tanımlayarak işaret ettiği gibi tamamen yapıtın anlam evreni dışına da kayabilir. Yalnızca rastlantısal olabilecek öğeleri merkeze alabilirler. Belirtmek gerekir ki bu yaklaşım yapısalcılar için kabul edilemez olsa da yapıbozumcular için kabul edilebilir bir durumdur. Yapısalcı bir yöntem olan göstergebilimsel yaklaşımlarda sanat yapıtı okuma sürecinde eleştiri de olduğu gibi yorum ve yargıya varılmadığı belirtilmiştir. Göstergebilimsel yöntemin temelinde sıkı ve çelişkisiz bağıntılar dizgesi içeren bir çözümlemeye, uslamlamaya başvurulduğu için uygulanan yöntemin eleştiri olmadığı belirtilmiştir. Çünkü göstergebilimsel yaklaşımların amacı sanat yapıtı üzerinde bir değer yargısında bulunmak değildir. Amaç nesneyi yansız bir şekilde betimlemektir (Yalçın, 2008:124). Göstergebilimsel yöntemin önerdiği yaklaşım şeklinin de eleştiri sürecinde sanat yapıtının doğasından kaynaklanan sıkıntıları aşmada yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bütün bunların yanında kavramsallığın ön plana çıktığı çağdaş sanat yapıtlarının temelini göstergebilimsel yaklaşımların etkisiyle oluşan düşünsel alt yapının oluşturduğu da belirtilmiştir. Gösterge kavramında yola çıkılarak geliştirilen savların, göstergelerin anlamının her zaman ertelenme halinde olduğu ve anlamın tamamlanamaz olduğu düşüncesiyle ortaya çıkan yapıbozumcu yaklaşımların, çağdaş sanat yapıtlarını okuyabilmek, dayandıkları düşünsel temelleri görebilmek açısından ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Sanat eğitimi alan öğrenciler göstergebilimsel yöntemin sanat yapıtı okuma sürecindeki uygulamaları ile bir yapıyı sistemli şekilde parçalayarak çözümlemeyi öğrenirken, yapıbozumcu yaklaşımları da düşünsel olarak kavrayaabileceklerdir. Sanat eğitimi alan öğrencilerin sanat yapıtının oluşturduğu yapıyı anlamadan örgütleniş biçimini çözülmeden

yapıyı bozması ve yapıbozumcu düşünceyi ve bu düşüncelerden türeyen günümüz sanat pratiklerini tam olarak anlamlandırabilmesi mümkün olmadığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- ATAKAN, N., (2008). **Sanatta Alternatif Arayışlar**, Karakalem Kitabevi Yayınları, İzmir.
- AYSEVER, L., (2004). "Bu Çağın Metinleri", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 21 (2), 91-100.
- BARTHES, R., (2005). **Göstergebilimsel Serüven**, Mehmet Rifat, Sema Rifat (çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- COURTES, J., (1983). "Anlatsal ve Söylemsel Göstergebilime Giriş, Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları", **Yazko**, Zeynel Kiran (çev.), 261.
- DERRIDA, J., (1999). "İnsan Bilimlerinin Söyleminde Yapı, Gösterge ve Oyun", **Toplumbilim**, Özkan Gözel (çev.), Bağlam Yayıncılık, 10: 165-173.
- ECO, U., (2001). **Açık Yapıt**, Pınar Savaş (çev.), Can Yayınları, İstanbul.
- ECO, U., (2003). **Yorum ve Aşırı Yorum**, Kemal Atakay (çev.), Can Yayınları, İstanbul.
- ERGÜVEN, M., (2007). **Görmece**, Metis Yayınları, İstanbul.
- ERKMAN, F., (2005). **Göstergebilime Giriş**, Multilingual, İstanbul.
- GERMANER, S., (1996). **1960 Sonrası Sanat**, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- GİDERER, H. E., (2006). "Sanat Bilimi ile Sanat Eleştirisinin İlişkisi", **Sanat Eğitiminde Sanat Biliminin Rolü**, Edt. İnci San, Ayşe Çakır İlhan, Naturel Kitap, Ankara.
- GUIRAUD, P., (1994). **Göstergebilim**, Mehmet Yalçın (çev.), İmge Yayıncılık, Ankara.
- HARVEY, D., (1999). **Postmodernliğin Durumu**, Metis Yayınları, İstanbul.
- KAGAN, M., (2008). **Estetik ve Sanat Notları**, Aziz Çalışlar (çev.), İmge Kitabevi Yayınları, İzmir.
- KIRAN, A. E., (1987). "Semiyojoloji ve Semiyotik", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 4 (2), 47- 67.
- KIRAN, A. E. ve KIRAN, Z., (2006). **Dilbilime Giriş**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

KIRIŞOĞLU, O. T., (2005). **Sanatta Eğitim Görmek, Öğrenmek, Yaratmak**, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.

KORUR, A. F., (2007). "Okumak", **Rh+Sanat Plastik Sanatlar Dergisi**, 40, 33-36

MORAN, B., (2005). **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İletişim Yayınları, İstanbul.

RIFAT, M., (2007). **Homo Semioticus ve Genel Göstergibilim Sorunları**,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

SAN, İ., (2004). **Sanat ve Eğitim**, Ütopya Yayınevi, Ankara.

ŞAHİNER, R., (2008). **Sanatta Postmodern Kırılmalar ya da Modernin Yapıbozumu**, Yeni İnsan Yayınları, İstanbul.

ŞAYLAN, G., (2002). **Postmodernizm**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

TİMUÇİN, A., (2011). **Estetikte Anlam ve Yorum**, Bulut Yayınları, İstanbul.

TÜFEKÇİ, E., (2004). "Yapısalcı Yöntem ve Uygulama Alanları", **Tiyatro Araştırmaları Dergisi**, 17.

TUNALI, İ., (1996). **Estetik**, Remzi Kitabevi, İstanbul.

YÜCEL, T., (2005). **Yapısalcılık**, Can Sanat Yayınları, İstanbul.

İnternet

YÜCEL, T., (1991). **Eleştirinin ABC'si**, Simavi Yayınları, İstanbul.

VEXLIARD, A., (1969). "Les Structuralismes et Leurs Conflits", **Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, 127-152. <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/18634>

YALÇIN, M, (2008). "Geçmişten Günümüze Yol Haritamız Anadilimiz", **Türk Dili Dergisi**, 21(124), [http:// www Türk Dili Dergisi com/124/](http://www.TürkDiliDergisi.com/124/).